

YENİ NƏŞRLƏR

QAZI ƏBU ABDULLAH MƏHƏMMƏD BİN ÖMƏR ƏL-VAQİDİNİN
ƏRƏBCƏ YAZDIĞI “FÜTUHÜŞ-ŞAM” ƏSƏRİ ANA DİLİMİZDƏ*Bir şamın işığı otağı, kitabın ziyası milləti aydınladır*

Şam var ki, işığı bir otağı aydınladır, şam da var, millətin gələcəyinə işıq saçır. Elm hər bir millət üçün işıqdır, kitab isə o işığı saçan şam.

Bu yaxınlarda XIV əsrdə həm şair, həm də nasir kimi tanınmış ərzurumlu Mustafa Zərir tərəfindən ana dilimizə tərcümə olunmuş, dini-fəlsəfi və tarixi məzmunlu, VIII-IX əsrlərdə yaşamış islam tarixçisi, hədis ustası Qazi Əbu Abdullah Məhəmməd bin Ömər əl-Vaqidinin ərəbcə yazdığı “Fütuhüş-Şam” əsəri AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun “Azərbaycan dilinin tarixi” şöbəsinin aparıcı elmi işçisi, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Vahidə Cəfərzadə tərəfindən transfoneliterasiya edilərək nəşr etdirilmişdir. Böyük əməyin, alim həssaslığının bəhrəsi olan “Fütuhüş-Şam” əsərində Əbu Bəkr və Ömər xəlifəliyi dövrlərində İslam ordusunun bizanslı-

larla döyüşlərindən bəhs edilir. Əsərin ən böyük məziyyəti onun canlı xalq danışığı dilində yazılması və XIV əsr Azərbaycan dilinin incəliklərini əks etdirməsidir. Bu mənada “Fütuhüş-Şam” orta əsrlər dil tariximizi araşdırmaq üçün əvəzsiz bir qaynaqdır. Tərcümənin əlyazma nüsxələrindən biri Türkiyənin Kütahya vilayəti Tav-şanlı qəsəbəsinin Zeytunoğlu xalq kitabxanasında saxlanılır. Əsər çapa hazırlanarkən bu nüsxə əsas götürülmüş və İstanbul nüsxəsi ilə müqayisələr aparılmışdır. Hicri II əsrdə yaşamış böyük alim və məşhur İslam tarixçisi İmam Məhəmməd Əl-Vakidinin qələmə aldığı “Fütuhu-ş-Şam” adlı əsərin ən mühüm xüsusiyyəti tarixi hadisələri bir roman dili ilə çatdırmasıdır. Kitab, həm də canlı ensiklopediya kimi bəhs etdiyi mövzular haqqında məlumat verir. Romanda fiqh, akaid, hədis, təfsir, təsəvvüf, hərbi ədəbiyyat və tarix, hətta coğrafi məlumatlar belə bu məzmununda ifadə olunub.

Kitabın “Ön söz” hissəsində Vahidə Cəfərzadə mövzunun əhəmiyyəti haqqında yazır: “Qeyd etməliyəm ki, son illərdə aparılan tədqiqatlar nəticəsində əldə edilmiş nadir mədəniyyət abidələrindən biri olan “Fütuhüş-Şam” əsərinin Azərbaycan ədəbi dilinin inkişafı tarixində, xüsusilə nəsr dilinin formalaşmasında müstəsna rolu vardır. Canlı xalq dilinə yaxın bir üslubda yazıldığından onun dili sadə, lüğət tərkibi isə qədim türk sözləri ilə zəngindir. Əsər İslam dini tarixinin öyrənilməsi baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir. Abidə gələcəkdə yeni elmi tədqiqatların mövzu obyektinə kimi də çox dəyərlidir”.

“Ön söz” hissəsində müəllif mətnin fonetik, leksik-semantik, grammatik təhlilinə də yer ayırmışdır. Müəllif dil tarixçiləri üçün əvəzsiz material təqdim edə bilmişdir. Vahidə Cəfərzadə mətndə rast gəlinən bir sıra: *yıllıq, yıldırım, yürək, yıl* və s. fonetik arxaizmlərdən; *qut, aya, suç* vəs. kimi leksik arxaizmlərdən bəhs edir və grammatik xüsusiyyətlərinə görə verilən nümunələri söz qrupları şəklində təsnif edir.

Mətnin transfoneliterasiyasından sonrakı bölmədə izahlar geniş şəkildə oxucuya təqdim edilir. Vahidə Cəfərzadə mətni ətraflı şəkildə işıqlandırmışdır.

“Ərəb və fars sözləri lüğəti” adlanan bölmədə müəllif mətndə işlənmiş ərəb və fars sözlərinin tərcüməsini təqdim edir ki, bu da əsərin oxunuşunu asanlaşdırır.

Vahidə Cəfərzadənin mətn üzərində çalışmasının daha bir əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, tədqiqatçı materialdan maksimum dərəcədə dil tarixi üçün yararlanmağa çalışmış və türkmənşəli arxaizmləri önə çıxarmışdır. Kitabda bir ayrı hissə də “Türkmənşəli arxaik sözlər lüğəti” adlanır.

Təqdim olunan tədqiqatın dil araşdırmaları üçün daha bir maraqlı tərəfi, şübhəsiz, kitabda verilmiş onomastik vahidlərdir. Tədqiqatçı şəxs, Ravi, qəbilə, filosof, yer, dağ, qala və çöl, dəniz və çay, müharibə və s. adlar qrupunu ayrıca mətndən seçmiş və geniş oxucu kütləsinə təqdim etmişdir.

Vahidə Cəfərzadə transliterasiya etdiyi tarixi əsəri məsuliyyətlə, vicdanla, alim dəqiqliyi ilə işlənmiş.

Müəllif XIV əsrə aid abidə dilini uğurla transfoneliterasiya edib gələcək tədqiqatlar üçün əvəzsiz material təqdim edə bilmişdir.

*İlahə Qurbanlı,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent*